

Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-Şu'arâ Tezkiresinde Balkan Şehirleri*

Balkan Cities in Meşâ'irü's-Şu'ara of Âşık Çelebi

Mehmet Nuri ÇINARCI**

Öz

XVI. yüzyılda daha çok şairler tezkiresiyle bilinen Âşık Çelebi, küçük yaştan itibaren devrin büyük âlimlerinden eğitim almış ve hem anne hem de baba tarafından nam sahibi ailelere mensup şahsiyetlerden biridir. Tezkireciliğinin yanı sıra kaleme aldığı şiirleriyle şairliğinden de söz ettiren Âşık Çelebi, Balkanların önemli şehirlerinden birisi olan Prizren'e bağlı Vılçitrın adında bir köyde doğmuştur. Eğitim hayatının önemli bir bölümünü İstanbul'da geçiren Âşık Çelebi, akabinde Osmanlı bürokratik yapısı içerisinde üstlenmiş olduğu devlet memuriyetlerinin önemli bir kısmını Balkan sınırları içerisinde bulunan çeşitli şehirlerde icra etmiştir. Üstlenmiş olduğu görevler vesilesiyle bazı Balkan şehirlerinde yerleşerek oralarda uzun müddet yaşamış; tabi bu esnada tezkiresinde ifade ettiği kadarıyla yakın şehirlere seyahat etme fırsatı bulmuştur. Bu nedenle Âşık Çelebi'nin şairler tezkiresi olan Meşâ'irü's-Şu'arâ'da tezkirecinin görevi sebebiyle bulunduğu ya da gezmiş olduğu Balkan şehirleri ile ilgili edindiği çeşitli izlenimlere rastlamak mümkündür. Tezkirede bu şehirler kimi zaman fiziksel özellikleriyle ön plana çıkarken kimi zamanda sosyo-kültürel yapıları veya şairin ruhunda uyandırdığı güzel hisler bakımından tezkireye konu olmuşlardır. Bazı şehirler çeşitli yönleriyle ayrıntılı bir şekilde anlatılırken kimi şehirlere ise belli sebeplerden dolayı sadece değinilmiştir. Bu çalışmada Âşık Çelebi'nin şairler tezkiresi olan Meşâ'irü's-Şu'arâ adlı tezkiresinde çeşitli vesilelerle değindiği Balkan şehirleri ile ilgili malumat tezkiredeki örneklerden hareketle verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ, Balkan şehirleri, şair tezkireleri, Klasik Türk Edebiyatı.

Abstract

Âşık Çelebi, who was mostly known for his biographies of poets in the 16th century, was educated by the great scholars of the period from a young age and is one of the personalities belonging to families that have a reputation from both his parents' side. Âşık Çelebi was born in a village called Vılçitrın in Prizren, one of the important cities of the Balkans. Âşık Çelebi, who spent a significant part of his education life in Istanbul, subsequently carried out a significant part of the civil service he had undertaken within the Ottoman bureaucratic structure in various cities within the borders of the Balkans. He settled in some Balkan cities on the occasion of his duties and lived there for a long time; Of course, he had the opportunity to travel to nearby cities, as he stated in his biographer. For this reason, in Meşâ'irü's-Şu'arâ, which is Âşık Çelebi's collection of poets, it is possible to come across various impressions about the Balkan cities. While these cities sometimes come to the fore with their physical features, they are sometimes the subject of bio-cultural structures or the beautiful feelings that the poet awakens in his soul. While some cities are explained in detail with various aspects, some cities are only mentioned for certain reasons. In this study, information about the Balkan cities that Âşık Çelebi referred to on various occasions in his biographies of poets called Meşâ'irü's-Şu'arâ will be tried to be given based on the examples in the tezkire.

Keywords: Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'ara, Balkan cities, poet biographies, Classical Turkish Literature.

* Bu çalışma 22-26 Nisan 2015 tarihlerinde Bükreş'te gerçekleştirilen III. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tuzla/BOSNA HERSEK, mehmetnuriedb@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7493-3872

Giriş

Coğrafi konum itibariyle Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan ve doğusunda Karadeniz, Ege ve Marmara Denizleri, batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz, kuzeyinde ise Âşık Çelebi'nin şiirlerinde de sıkça bahsettiği Tuna ve Drava nehirleri ile çevrilidir. Türklerin Balkan topraklarına girişleri MS. V. yüzyıla dayanmasına rağmen devlet egemenliği olarak en uzun soluklu ilişkiler şüphesiz Osmanlı Devleti döneminde teşekkül etmiştir. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ile başlayan Balkan topraklarını fetih süreci her padişah döneminde artarak devam etmiş ve nihayetinde Balkanlar Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı verdiği mücadelelerde bir üs konumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti Balkanlarda bulunduğu süre içerisinde bölgede yer alan birçok şehri hem fiziksel hem de kültürel anlamda kalkındırmış ve imparatorluk coğrafyası içerisinde hatırı sayılır bir konuma getirmeye çalışmıştır. XV. yüzyıldan itibaren bilim ve sanat insanlarının yetiştiği Balkan coğrafyasındaki ilk şairlere, şair tezkirelerinin vermiş olduğu bilgiler itibariyle II. Bayezid döneminde rastlanır. Bu tarihten sonra ise Edirne, Gelibolu, Saraybosna, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selanik, Sofya ve Belgrad gibi önemli kültür merkezlerinden ve bunlardan biraz daha az öneme sahip başka beldelerden yüzlerce şair ve yazar yetişmiş ve bunlar uzun bir süre Türkçemizi zenginleştirmeye devam etmişlerdir (Isen, 1997, s. 515).

Osmanlı devletinin XVI. yüzyılda yükselme dönemini yaşamasına paralel olarak Balkan şehirlerinin de hatırı sayılır kültür merkezleri haline geldikleri ve bu durumun genelde şehir, özelde ise sanat hayatının hızla canlılık kazanmasına öncülük ettiği gözlemlenir. Kültür hayatının bu denli aktif olmaya başladığı Balkan şehirleri, Osmanlı edebiyatında yetişmiş önemli şair ve münşilere de ev sahipliği yapmıştır. Klasik edebiyatın önemli şairlerinden Hayâlî, Mesîhî, İshâk Çelebi ve Usûlî'nin yanı sıra XVI. yüzyılın önemli tezkirecilerinden Âşık Çelebi ve Beyânî de Balkan şehirlerinde doğmuş olan önemli edebiyat simalarıdır. İsimlerini zikrettiğimiz bu şair ve münşilerle birlikte yine aynı topraklarda yetişmiş birçok sanatçının eserlerinde doğmuş oldukları Balkan şehirlerine dair kimi izlenimlerine rastlamak mümkündür. Yaşadıkları çevreye duyarlı olan Rumeli şairleri, şiirlerinde genel olarak Rumeli, özelde ise çeşitli Rumeli şehirleri, Rumeli'deki bazı nehir, dağ vb. coğrafi mekânları dile getirirler (Çeltik, 2008, s. 2). Bu şahısların başında şüphesiz sadece doğum yeri olduğu için değil aynı zamanda kadılık görevinin önemli bir kısmını çeşitli Balkan şehirlerinde ifa eden ve bu vesileyle birçok Balkan şehrini tanıma fırsatı bulan Âşık Çelebi gelmektedir.

Âşık Çelebi, Türk edebiyatının en hacimli tezkirelerinden olan Meşâ'irü's-Şu'arâ'da bir yandan şairlerin biyografilerine yer verirken diğer yandan satır aralarında görevi sebebiyle yahut seyahat amacıyla gittiği Balkan şehirlerinin birçoğundan çeşitli yönleriyle bahseder. Aslında şair tezkirelerinin bir kısmında

tezkirecilerin ziyaret ettikleri veya çeşitli vesilelerle buldukları şehirler veya o şehrin insanları hakkında bilgi verdikleri görülür. Bu tezkirecilerden en belirgin olanları Gülşen-i Şu'arâ tezkiresi müellifi Ahdî Çelebi ve Kühü'l-ahbâr tezkiresinin sahibi Gelibolulu Mustafa Ali'dir. Ahdî Çelebi'nin çeşitli şehirleri ziyareti tabir caizse seyyah bir tezkireci olmasından kaynaklanır. Aslen Bağdatlı olan Ahdî, başta İstanbul olmak üzere gezdiği birçok Anadolu şehrine hayran kalmış hatta Edirne'ye olan hayranlığından dolayı bu şehrin güzelliklerini anlatan bir de Farsça gazel yazmıştır. Ahdî'nin tezkiresinde sergilediği tabiat perspektifli bakış açısı Gelibolulu Mustafa Ali'de yerini kültürel hayatın ifadesine bırakmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin tezkiresinde ise genellikle tezkirecinin devlet memuriyeti sebebiyle gittiği kimi şehirlerde sanatçı kimliğinden dolayı bulunduğu edebi muhitler ile ilgili bilgi verilir. Âşık Çelebi tezkiresinde tezkirecinin şehirlerle ilgili izlenimlerini çok yönlü bir bakış açısıyla ele aldığı görülür. Tezkireci, bazı şehirlerin doğal güzelliklerinden ve edebi ortamlarından bahsederken bazılarının ise dini ve tasavvufi yapısı ile kültürel dokusu hakkında bilgi verir. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde bahsettiği başlıca şehirler Vardar Yenicesi, Prizren, Niğbolu, Rusçuk, Kefe, Tırhala, Yanbolu, Filibe, Üsküp, Manastır, Priştine, Köstendil, Eğri, Karaferye, Kalkandelen, Novaber, Pojega, Dobruca, Deliorman, Semendire, Varna, Depedili, Serfice, Rudinik, Dukakin ve Dimetoka'dır.

1. Meşa'irü'ş-Şu'arâ Tezkiresinde Balkan Şehirleri

Âşık Çelebi, Balkan şehirlerinden Prizren'de doğmasına rağmen anne ve babasının ölümleriyle birlikte on beş yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve çektiği bütün sıkıntılara rağmen devrin önemli hocalarından dersler almıştır. Devlet kademesindeki memurluk vazifesine Bursa'da mahkeme kâtipliğiyle başlayan Âşık Çelebi, önce aynı şehirde mütevellî sonrasında ise sırasıyla İstanbul ve Silivri'de kadı olmuştur. Silivri kadılığının ardından Priştine kadılığına atanması Âşık Çelebi için aynı zamanda çocukluk yıllarında ayrıldığı Balkan coğrafyasına tekrar dönme fırsatı vermiştir. Priştine'ye atanan Âşık Çelebi gerek görev icabı gerekse dostlarını ziyaret sebebiyle birçok Balkan şehrini görme fırsatı bulmuştur. Kendisi de tezkiresinde Rumeli'ni çeşitli sebeplerden dolayı bir uçtan bir uca dolaştığını şöyle anlatır:

"...hevâsına tâbî' olup gâh hubût u gâh su'ûd gâh nuhûs u gâh su'ûd gâh neşîb ü gâh firâz gâh kûtâh u gâh dırâz gâh cenûb u gâh şimâl gâh evc ü gâh vebâl Rûmilini ucdan uca seyridüp..." (Kılıç, 2010, s. 248).

Osmanlı sahasında kaleme alınan şair tezkirelerinin önemli bir kısmında tezkireci, bilgilerini sağlam bir zemine oturtmak için fırsatların el verdiği ölçüde çeşitli kaynaklardan yararlanır. İstifade edilen kaynaklar elde edilmiş tarzlarına göre yazılı ve sözlü kaynaklar olmak üzere iki kısma ayrılır. Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan şair kadrosunun önemli bir kısmı tezkireci tarafından tanınan ve kendi döneminde yaşayan şairlerden oluşmaktadır (Çınarcı, 2014, s. 526). Bu yüzden Âşık

Çelebi, şairlerin biyografileri ile ilgili bilgilerin önemli bir kısmını yine şairlerin kendileriyle birebir görüşerek elde etmiştir. Özellikle Balkan kökenli şairlerin biyografilerinde de bu durum açıkça görülür. Bunun en önemli sebebi ise Âşık Çelebi'nin görevi sebebiyle Balkan şehirlerinin önemli bir kısmını görmesidir. Tezkiresinde yer yer hayatına dair bilgiler de kaydeden Âşık Çelebi'nin Rumeli'de çeşitli yerlerde kadılık yaptığını kendi kaleminden öğreniyoruz (Kılıç, 2011, s. 261) Balkanlarda kadılık görevi esnasında hangi şehirlerde bulunduğu ile ilgili tezkiresinde şu bilgilere tesadüf edilir:

“...dest-gîr ü hâhiş-pezîr olup surretü'l-beyn ü kurretü'l-'ayn-ı kurûm ve âb-ı rûy-ı mülk-i Rûm olan Tuna yalılarında ve dâmen-i kûh-ı Balkan havâîlerinde evvelâ Nigbolı kazâsın ihsân itdiler. Sânîyen Çernovi kazâsıyla kâm-rân itdiler. Ol kazânun şehri şöhret-şî'â-rı kasaba-i Rus'dur ki letâfetde ber-â-ber-i mülk-i Üngürüs u Rus'dur. Dil-i 'âşık gibi 'âr u şinârdan mahrûsdur. Kenâr-ı leb-i cûybâr-ı Tuna'da vâkı'olmağla gûyâ ol Bağdâd u Tuna Furat'dur belki Furat milh-i ücâc ve Tuna 'azb-ı Furat'dur.” (Kılıç, 2010, s. 250).

1.1. Tabiat Güzelliği Övülen Şehirler

Bilindiği gibi şair ve yazarların eserlerinde kendi yaşantılarından izler bulmak her zaman ihtimal dâhilinde bir durumdur. Bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi divan edebiyatında da hem nazım hem de nesir olarak kaleme alınmış eserlerin önemli bir kısmında bu durumu görmek mümkündür. Genel olarak tezkirelerde coğrafi mekân tespitinde dikkati çeken ilk durum, şairin doğum yeri ve nereli olduğu meselesidir (Solmaz, 2012, s. 28). Âşık Çelebi ise kendisinin ve şairlerin mensup olduğu şehirlerin isimlerini zikretmekle sınırlı kalmamış; kimi zamanda bu şehirlerin çeşitli özelliklerinden bahsetmiştir. Bir şair ve münşi olan Âşık Çelebi'nin de sadece tezkiresinde değil divanında da çok sık olmamakla beraber Balkan coğrafyasındaki kimi yerlerden izlere rastlanır. Şiirlerinde bahsettiği bu yerler Eğri Kalesi, Tuna Nehri ve Kıratova'dır.

Kaşun çîn eyleyüp bir göz ucıyla eğri bakmışdur

Yıkılsun kal'a-i Eğri el urma hiç ok u yâya

Sulı segün suda yatar meseldür mâ-tekaddüm

'Ali Pürtek kapudanına n'ola nehr-i Tunaya

Gazadur bu da başka andan el virür müselmäna

Kara kâfir niçe bir hâkim ola Kıratovaya (Kılıç, 2017, s. 55-56)

Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da çeşitli sebeplerden dolayı isimleri geçen şehirlerin başında hiç şüphesiz Âşık Çelebi'nin kadılık yaptığı şehirler gelmektedir. Bu şehirlerin ilki Âşık Çelebi'nin kadılık da yaptığı ve tezkirenin hemen başlarındaki mukaddimede

değindiği Serfice'dir. Serfice'nin cennete benzeyen tabiatını öven Âşık Çelebi, buradan edinmiş olduğu izlenimleri divan şiiri istilâhından da istifade ederek tasvir etmeye çalışır. Buna göre can bağışlayan ve ruhu besleyen Serfice, aynı zamanda yedi cennetin kışkandığı bir yerdir. Son beyitte ise tezkireci, bütün yazdıklarını yine burada bir araya getirdiğini ifade eder.

Cân-fezâ olup dem-i bâd-ı simât-ı Serfice

Rûh-perverdür nem-i âb-ı hâyât-ı Serfice

Hikmez-âmîz olsa n'ola sözleri Lokmân gibi

Bana söyler hâl dili ile nebât-ı Serfice

Heşt-cennet nûh-felek heft-âsmâna ta'n ider

Rub'-ı meskûn içre hakkâ şeş-cihât-ı Serfice

Ben de niçe genc-i pür-zer bağladum kim 'ayn-ı mâl

Cem'-i mâl itdiyse n'ola ger kuzât-ı Serfice

Z'an sebep ki şi'r ü inşâhâ der âncâ cem' şod

Şod müverreh îh heme bâ-vâridât-ı Serfice (Kılıç, 2010, s. 251).

Âşık Çelebi, Balkan şehirlerinden bahsederken onların en çok dış görünüşleri itibarıyla kendisinde bırakmış olduğu çeşitli izlenimler üzerinde durur. Bu özelliklerin başında ise şehrin sahip olduğu iklim ve tabiat güzelliklerini ihtiva eden doğa güzellikleri gelmektedir. Âşık Çelebi, bulunduğu şehirlerle ilgili izlenimlerini sadece divanı ve tezkiresinde anlatmakla sınırlı kalmamış aynı zamanda şehirlerin güzel ve güzelliklerini tasvir eden bir de şehrengiz yazmıştır. Meşâ'irü's-Şu'arâ'da kendisinin yazdığı ancak bugün ele geçmemiş bir Bursa Şehrengizi'nin varlığından bahsedilir. Tezkirede Balkan şehirlerinin sahip oldukları tabiat güzellikleri anlatılırken genellikle bahar mevsimindeki halleri tasvir edilir. Ancak bahis konusu Yirgögi adındaki şehir olduğunda şehrin baharda sahip olduğu güzelliklerin yanı sıra sonbahar ve kış mevsimlerindeki tabiat güzellikleri de betimlenir. Tezkirecinin ressam edasıyla şehrin dört mevsim boyunca göstermiş olduğu mevsimsel değişimini Osmanlı nesir geleneğinin kendisine sunduğu imkanlar dahilinde sunması takdire şayandır.

"Rus karşısında Yirgögi demekle ma'rûf kal'a ki gûyâ Rûs-ı Horâsân'dur ve Yirgögi'de Mâ-verâü'n-nehr hâleti nümâyândur. Vakt-i bahârda Hırlavibe diyü bir mâh-ı nev ve ovalarun, lâle-zârı 'ayn-ı şafak ve leb-i cûybârda olan bâğlarun ezhârı 'aksi âbda nümâyân olmağla ol kâşe Yirgögi olur. Faslı hazânda fenâ-yı 'âlemi müşâhede idüp terâş olur. Bahâra dek yine mû gibi sebzeleri başında belürür. Eyyâm-ı şitâda kal'a-i her taraftan buzlar tîri ile zeyn olup leb-i cûyda gûyâ oka tutılmış murg-âbîyâ ügi olur." (Kılıç, 2010, s. 258).

Köstendil Ilıcasını da yine fiziksel özellikleriyle tasvir ederek aynı zamanda bu şehrin Rumeli bölgesinin gözbebeği olduğunu vurgulamıştır. Şehir, Âşık Çelebi üzerinde öyle bir tesir bırakmıştır ki tezkireci ona hayranlığını ifade eden bir de şiir yazmıştır.

“Sanavber Kazî oğlıdur ve Rumili’nde Köstendil Ilıcası anun mahallidür. Şehr-i mezkûr Rûmili’nün yüzi suyudur, dünyâda bâğ-ı Firdevs’ün bir kûyudur. Bu fakîr ol şehrûn hakkında böyle dimiş idüm:

Güzeldür Rûmilî’nün cümle câsı

Yüzi suyudur ammâ Ilıcası

Anunçün suları dâ’im ılıdur

Ki her gice periler menzilidür

Fürûğ-ı mâhdan virüp ferâğı

Olur ol bahr-i havzun şeb-çerâğı” (Kılıç, 2010, s. 465).

1.2. Eğitim ve Kültür Hayatı Bakımından Şehirler

Bilindiği gibi Osmanlı devlet yapısının önemli kademelerinde görev almış birçok Balkan kökenli devlet adamı mevcuttur. Damat İbrahim Paşa, Sokollu Mehmed Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa ve Köprülüler, Osmanlı devletinin yönetim kademesinde önemli işler başarmış Balkan kökenli devlet adamlarıdır. Bu ve buna benzer başarılı devlet adamlarının ortaya çıkışında hiç şüphesiz Osmanlı devletinin Balkan coğrafyasına yaptığı kültürel yatırımın büyük bir payı vardır. Öte yandan bu kültürel ortam sayesinde sadece devlet adamları değil aynı zamanda birçok divan şairi de yetişmiştir. Balkan şehirleri özellikle Osmanlı'nın yükselme döneminde önemli kültür ve sanat merkezleri haline gelmişlerdir. Bu durum o dönem kültür hayatının önemli temsilcilerinden biri olan Âşık Çelebi'nin de dikkatinden kaçmamıştır. Tezkirede Manastır, Piriştine, Prizren ve Yenice şehirlerinin kültürel yaşantısı ve burada yaşayan insanların ilmi dereceleri üzerinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Âşık Çelebi'nin ifade zenginliğini de katarak bu şehirler ile ilgili yaptığı değerlendirmeye göre Manastır şair ve âlimleriyle, Priştine ise yine şair ve söz erbapları ile meşhur şehirlerdir.

“Celâl Çelebi’nün nâm-ı nâmîleri Hüseyin’dür. Mevlidleri Rûmili’nde menba’-ı ‘ulemâ ve matla’-ı şu’arâ olan kasaba-i Manastır’dur; ol şehr-i şöhret-cûy sâde-rûları mahbûb u rîşdârları yâ ehl-i ‘ilm veya şâ’ir kopar bir yirdür.” (Kılıç, 2010, s. 469).

Âşık Çelebi, bu ifadelerini biraz daha ileriye taşıyarak Yenice’de doğan bir çocuğun konuşmaya başladığında ilk sözcüğünü Farsça olarak söylediğini, Prizren’in şairlerin membaı olması vesilesiyle doğan ilk çocuklara isim yerine mahlas

konulduğunu ve kâtipleriyle meşhur Yenice’de ise çocukların bellerinde mürekkepleriyle doğduğunu vurgular. Son noktayı ise Prizren’in şair kaynağı, Yenice’nin Farsça bilenlerin ocağı Priştine’nin ise kâtip yatağı olduğu şeklindeki ifadeler ile noktalar.

“Rûmilî’nde şu’arâ vü zurefâ menba’ı olmağla meşhur olan şehri şöhret-âsâr Piriştine’dendür. Ol şehri dehr-âşûb bunun gibi niçe gevher-i bî-nihâyeye ma’dendür.” (Kılıç, 2010, s. 743).

“Mevlidi Rûmilî’nde Prizren’dir. Kasaba-i mezkûre Rûmilî’nde menbit-i serv ü semen-i ma’rifet olan hâkdân ve menba’-ı cûy-ı nazm u nesr olan gülistân olmağla meşhur bir şehri şöhret-âyîndür. Rivâyet olunur ki Prizren’de oğlan toğsa adından mukaddem mahlas korlar. Yenice’de toğan oğlan etmeğe papa diyecek vakt Fârsî söyler. Piriştine’de oğlan toğsa dividi bilinde toğar dirler. Binâ’en ‘alâ-zâlik Prizren şâ’ir menba’ı ve Yenice Fârsî ocağı ve Piriştine kâtib yatağıdır.” (Kılıç, 2010, s. 904).

Klasik Türk edebiyatında yazılan ilk edebi numunelerin Fars edebiyatını örnek olarak oluşturuldukları herkesin malumudur. Elbette ki Fars edebiyatının teşekkülünde de Arap edebiyatının önemli bir payı vardır. Öte yandan Âşık Çelebi, Osmanlı coğrafyasında âlim ve şair yetiştiren bölgelerin başında Rumeli’nin geldiğini belirterek onların Arap ve Acem diyarlarındaki âlim ve şairlerden üstün olduklarını ifade eder. Ayrıca çağına göre çok daha iddialı bir tasarrufta bulunup Rumeli’nin, Türk ve Deylemli şairlerin kaynağı olduğu iddiasını da ortaya atar. Bunun temel sebebi de elbette ki Rumeli’nin eşsiz doğasıdır.

“Vilâyet-i Rûm’un bûm-ı zebûm-ı kurumun âb u hevâsı latîf ve ebnâsı zarîf olup mecma’-ı zurefâ-yı’ Arab u ‘Acem ve menba’-ı şu’arâ-yı Türk ü Deylem olduğu sebepten ekser ehli husûsan içlerinde ehl-i fazlı siyim mâ sîmâ-yı saded tahsil-i ‘ilm ü dirâyetde ve zî-hidmet-dîvân u kitâbetde olanlar bir mikdâr şî’re kûşîş ve nazmla tab’ların âzmâyîş itmişlerdür.” (Kılıç, 2010, s. 277).

1.3. Dini ve Tasavvufi Hayatı Bakımından Şehirler

Osmanlı devleti, Rumeli topraklarına geçtikten sonra devletin temel politikalarından biri de cihat anlayışından hareketle topraklarını genişletmek olmuştur. Cihat anlayışı doğrultusunda Balkanlarda yaşayan halkın önemli bir kısmı Müslüman olmuş ve başta Bektaşî tekkeleri olmak üzere birçok tarikat, Balkanlarda dergâhlar kurarak hem İslamiyet’in hem de tasavvuf adabının yaygınlaştırılmasında etkin rol oynamıştır. Nitekim Yesevilik’in 13. yüzyılda Anadolu’ya taşıdığı Ahmed-i Yesevi ile ilgili bütün geleneklere bu yüzyılda Haydarilik’in 15. yüzyıl sonlarında da Bektaşîlik’in varis olduğunu; 15. yüzyılda yayılan Rumeli fetihlerine paralel olarak Bektaşîlik’in Balkanlar’a geçtiğini ve onun aracılığıyla da Ahmed-i Yesevi geleneklerinin buralarda tanınma imkânına kavuştuğunu söyleyebiliriz. (Ocak, 2002, s. 43).

Tarikatlar aracılığıyla İslamiyet, Balkanlar'da çok geniş ve hızlı bir yayılma imkânı bulmuş ve hemen hemen her yerde bir tarikat büyüğünün adıyla kurulan tekkelerle İslami ve tasavvufi değerler halka ulaştırılmıştır. Balkanlarda başta Bektaşiler olmak üzere Mevlevi ve Halveti tarikatına ait birçok mürid ve tekkeye tesadüf edilir. Tekkelerin iktisadi ve sosyal alandaki faaliyetlerinde din, dil, ırk farkı gözetmemeleri halk tarafından epeyce rağbet görmelerine vesile olmuştur (Aydınçe, 2015, s. 76). Meşâ'irü's-Şu'arâ'da Balkanların toplumsal dokusuna bu denli nüfuz eden tarikat değerlerinin Balkan şehirlerinden Niğbolu'da halk tarafından nasıl benimsendiği yine oradaki tasavvuf büyüğü olan Ali Koçı Baba üzerinden anlatılır. Koyun Baba tarikinden olan Ali Koçı Baba'nın türbesine ziyaret için binlerce insan gelir.

“Rumili kasabalarından Niğbolu'da Koyun Baba tarikinden Sultân 'Alî Koçı Baba dirler bir er vardır ma'mûrdur eger türbe ve eger hânkâhıdır mezârı ol diyâr halkınun ziyâretgâhıdır. 'İşk Dede dirler bir pîri vardır ki abdâl ü ebrâra ser-dârdur. 'Ömri mücerredâne geçüp ehl-i tecrîd ile ülfet ider ve gonca gibi kîsesi jâle-i diremden memlû olduğın görse yüreği kan tolup gül gibi zer-pâş olup şeb u rûz 'ıyş u 'ışret iderdi.”

Bir garîk-i bahr-i rahmet sâkin-i dârü'l-bekâ

Meşhedi taşında tîz olur anun tîg-i du'â

Âstânında mahaldür cân u dil kurban ola

Kim velayet kanıdır Sultân 'Alî Koçı Baba

Cümle-i abdâl-ı Rûm'un server ü ser-tâcıdır

Türbe-i 'ulyâsınun çerh-ı felek mi'râcıdır

Pâdşâhlarla gedâlar himmeti muhtacıdır

Kim vilâyet kanıdır Sultân 'Alî Koçı Baba” (Kılıç, 2010, s. 1262).

1.4. Demografik Yapı İtibariyle Şehirler

Tezkire yazarlarının en önemli özelliklerinden biri eserlerini şair biyografileriyle sınırlandırmadan içinde yaşadıkları toplumu, gözlemci sıfatıyla analiz ederek sosyal yapıyı oluşturan çeşitli hususları tespit etmektir. Âşık Çelebi de tezkiresindeki şairlerin önemli bir kısmının biyografilerinde çeşitli vesilelerle şairin yaşadığı toplumun kimlik yapısı ve mensup olduğu boy hakkında okuyucuyu bilgilendirir. Nitekim Rûsûhî maddesinde şairin tabii olduğu boy ve o boyun toplum içerisindeki konumu irdelenmiş akabinde ise Sofya şehrinin demografik yapısı hakkında kısa da olsa bir bilgi verilmiştir.

“Adı Süleymân'dur. Gâlibâ ol ism-i şerîfün te'sîridür ki hâlâ ins-i ruha ve cinn-i

nefse hükmi revândur. Rûmilî'nde Sofya cânibinde Porenli dirler bir tâ'ife vardur selâmet-i sadr ve safâ-yı bâtın ve sîne-i sâf ve dil-i sâde ile ma'rûflardur ekser ehlü'l-cennetü'l-bele vasfıyla mevsûflardur. Monlâ Rüsûhî ol tâ'ifedendür." (Kılıç, 2010, s. 1356).

Balkan toprakları Osmanlı devletinden önce farklı kültürlere ev sahipliği yaptığından kimi şehir isimleri de Osmanlı hâkimiyetinden sonra Türkçe olarak değiştirilmiştir. Âşık Çelebi bazı şehirlerden bahsederken onların Osmanlı himayesindeki isimlerini vermekle beraber daha önceki isimlerine de yer vermiştir. Bunun en somut örneği ise Üsküp civarında bulunan ve önceki ismi Tetova, Osmanlı dönemindeki ismi Kalkandelen olan Balkan şehridir.

"Üsküb kurbında Kalkandelen dimekle ma'rûf Tetova nâm kasabadandur." (Kılıç, 2010, s. 652).

"Rûmilî'nden Üsküb civarında Kalkandelen nâm kasabadandur ki bir adı Tetova'dur, haylî murg-ı ma'ânî şikâr ider şeh-bâz-tab'sâ'irleri kopar meşhur yuvadur." (Kılıç, 2010, s. 1213).

1.5. Şairlerin Biyografileriyle İlintili Şehirler

Osmanlı devlet yapısı içerisinde barınamayan ya da eğitilmiş olduğu halde herhangi bir devlet kurumunda memuriyet elde edemeyen kişiler genellikle bu vukufiyetlerinden maddi kazanım elde etme yoluna gitmişlerdir. Bunun en kestirme yolu ise varlık sahibi ailelerin çocuklarına dersler vermek ya da kendini halkın insafına bırakıp onlara çeşitli bilgiler verme karşılığında para veya yardım almaktır. Âşık Çelebi tezkiresinin Feyzî maddesinde şairin dostları ve halkın ihtimamıyla yaşamını sürdürdüğü sonrasında bundan vazgeçip Manastır ve Rumeli'nin bazı kasabalarında hocalık ve hatiplik yaptığı ve en nihayetinde Dimetoka'da içkiden dolayı vefat ettiği belirtilir.

"...Sahn pâyesine vardukda Çorlılı İsâ Beg dirler bir sipâhî-zâde var idi ki odası yârânun mihmân-hânesi vü sâyesi ve olanca harçlığı fukaradan nâ-çizler ü nâ-dâştlar ser-mâyesi idi... Sonra andan dahı ayrılıp gâh Manastır'da mu'allim ü gâh ba'z-ı Rûmilî kasabalarında hatîb oldu. Âhir Bayram Beg yanında Dimetroca nâm kasabada bir gice 'arak-nûş olup harîk-i âteş-i lehîb oldu" (Kılıç, 2010, s. 1262).

Me'âlî maddesinde ise şairin kadılık vesilesiyle bulunduğu Balkan şehirlerinin isimleri zikredilir. Devlet memuriyeti esnasında birçok Balkan şehrini gezen Me'âlî, Mihaliç, Kepsud, Fart, Sofya, Filibe ve Gelibolu'da bulunmuştur. Tezkirede isimleri zikredilen bu şehirlerin herhangi bir özelliğinden bahsedilmez.

"...Âhir merkum kazâya rızâ virür görürler. Mihaliç ve Kepsud ve Fart kazâsın cem' idüp ana virürler. Ol vakt dimişdür ki:

Kâzî-ı Mihaliç u Kepsud u Fart

Elün oğlanınpartpart

...Sofya'ya ve Filibe'ye kâzî olup Gelibolı'da kâzî iken sene isnâ ve erbâ'in ve tis'ami'ede müteveffâ olmuştur." (Kılıç, 2010, s. 762).

Âşık Çelebi'nin tezkiresinde sıkça bahsettiği kişilerin başında ya İstanbul'da ya da Balkanlardaki görevleri esnasında tanıştığı ve çoğunlukla şair olan devlet görevlileri gelir. Tezkirenin genelinde Âşık Çelebi İstanbul'da şairlerin bir araya geldikleri edebi ortamlardan bahsederken kendi ifadesiyle iştirak eden yârânın isimlerini zikreder. Böylece tezkireci şair hakkında çevrenin tutumunu yansıttığı, çevrenin edebi kültür ve faaliyet açısından içinde bulunduğu durumu sergilediği kadar aynı zamanda kendi görüş ve açıklamalarını da zenginleştirmiş, kuvvetlendirmiş olur (Tolasa, 2002, s. 273). Mezkûr kişilerin çeşitli vesilelerle Balkan şehirlerindeki kimi memuriyetleri talep etmeleri doğal olarak şiirlerinde de Balkan şehirlerinden bahsetmelerine yol açmıştır. Sücûdî maddesinde bu durum şöyle dile getirilir:

"...Dîvân küttâbından ve ehl-i küttâbun erbâb-ı âdâbındandır. Ba'dehu bölükden silâhdârlar kâtibi olmuştur. Pîrî Paşa'dan bu beyt ile Kalkandelen harâcın istemişdür.

Bükmedin kaddümiyâ gibi cefâ kılıcı çerh

Gönder ok gibi şehâ bendeni Kalkandelen'e" (Kılıç, 2010, s. 1276)

Çağşırcı Şeyhî maddesinde ise şair, Manastır Medresesinin ilk önce Fenârîzâde, hemen sonrasında ise Zeyrekzâde'ye verilmesine dair ironik bir şiir yazar.

"Manastır Medresesi Fenârî-zâde Şâh Çelebi'ye ba'dehû Zeyrek-zâde Paşa Çelebi'ye virüldükde bu beyti dimişdür.

Gehî Şâh'a virürler geh Paşa'ya

Manastır Şâh Paşa'dan geçmez oldı" (Kılıç, 2010, s. 1457).

Sonuç

Balkan coğrafyası uzun bir müddet Osmanlı devletinin sınırlarına dâhil olmuş ve bu yönüyle Türk-İslam kültürünün en canlı haliyle yaşanmış olduğu yerlerden biridir. Balkan sınırları içerisindeki şehirlerin önemli bir kısmı başta isimleri olmak üzere şu anda bile bu kültürün derin izlerini taşımaktadır. Özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda Balkan şehirlerinde yetişen şair ve edipler Osmanlı kültür hayatının önemli bir parçası olmuşlardır. Başta klasik Türk edebiyatı olmak üzere şair tezkirelerinde Balkan kökenli olan onlarca divan şairinden bahsedilmektedir. Balkan coğrafyasının sanat ve edebiyatın gelişimi üzerindeki tesiri Osmanlı devlet kademelerinde de kendisini göstermiştir. Osmanlı tarihinde önemli işler başarmış devlet adamlarının büyük bir kısmı Balkan kökenlidir. Balkan şehirlerinde doğmuş

birçok kişi sadrazamlıktan vezirliğe, şeyhülislamlıktan kadıaskerliğe kadar Osmanlı devletinin hayati önem taşıyan birçok idari pozisyonunda görev almıştır.

Âşık Çelebi de hem doğduğu hem de görev yaptığı yer itibarıyla Balkanlarla yoğun münasebetleri olmuş bir Osmanlı entelektüelidir. Balkanların çeşitli şehirlerinde ikamet etmiş olan Âşık Çelebi'nin şair biyografilerini anlattığı tezkiresinde bu şehirlerin önemli bir kısmından bahsetmesi olağan bir durumdur. Meşâ'irü's-şu'arâ tezkiresinde Balkan şehirlerinden bahsedilirken çok yönlü bir izlenimin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Bu izlenimleri, şehirlerin tabiat güzelliğine dair tasvirler, dini ve tasavvufi hayatın konumu, kültürel ve edebi yaşantının şehirlere göre taksimi ve kimi etnik yapıların şehirlerdeki durumu şeklinde sıralayabiliriz. Tezkirede hakkında bilgi verilen şehirleri iki guruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki Âşık Çelebi'nin çeşitli vesilelerle bulunduğu şehirler; ikincisi ise şair biyografilerinde bahsedilen şehirlerdir. Bu şehirlerin önemli bir kısmında bugün dahi Osmanlı devleti döneminden kalma birçok tarihi yapıya rastlanır. Hatta bir kısmının dahi Osmanlı dönemindeki isimlerini muhafaza ettiklerine tanıklık etmekteyiz.

Kaynakça

Aydinçe, N. (2015). Balkanlarda Tarikatlar; Makedonya'daki Halvetiliğe Genel Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 75-90.

Çeltik, H. (2008). *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Ankara: MEB.

Çınarcı, M. N. (2014). Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları. *Turkish Studies*, 9(3), 507-540.

İsen, M. (1997). Balkanlarda Türk Edebiyatı. *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ.

Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim Adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10593,asikcelebidivani-filizkicpdf.pdf?0>

Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Kılıç, F. (2011). *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*. Ankara: Grafiker.

Solmaz, S. (2012). *XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî, Gelibolulu Ali, Kınalızâde, Beyânî) Şairin Dünyası*. Ankara: Akçağ.

Tolasa, H. (2002). *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ.

Ocak, A. Y. (2002). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim.